

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۱۳۸ - ۱۲۱

بررسی و نقد خلقت جهان در شش روز

مهین شهریور^۱

چکیده

آیات قرآن از آفرینش شش روزه و گاهی هشت روز آسمان‌ها و زمین سخن می‌گویند اما علم جدید روند شکل‌گیری اجرام آسمانی و زمین را در بازه‌های زمانی طولانی مدّت دانسته و شکل‌گیری جهان را در مدّت زمانی معادل چند روز محدود نمی‌پذیرد. بدینسان بسیاری از قرآن پژوهان معاصر، از فهم ظاهر گرایانه و مشهور مفسران کهن مبنی بر آفرینش آسمان‌ها و زمین در مدت زمانی معادل شش روز متعارف عدول کرده و تعبیر «سته ایام» را به شش دوران و مرحله تأویل نموده‌اند. این راهکار هم درخور نظر است که در فضای علم نمی‌توان برای توضیح پدیده‌های طبیعی به امری خارج از طبیعت ارجاع داد و مداخله یک نیروی غیبی برتر، قابل‌پیش‌بینی و محاسبه نیست درحالی که بنیان بیان قرآن بر حضور و مداخله بی‌قید و شرط یک نیروی غیبی برتر و متعالی نهاده شده است. بدینسان چون نظرگاه دینی، به پیش فرض‌های بسته علم محدود و مقید نیست، به نتایج محاسبات علمی هم لزوماً مقید و ملزم نخواهد بود و می‌تواند بر آن شود که در این زمینه نیروهایی فرا حسی دخالت نموده‌اند. باین همه در عصر کنونی، دانش تجربی محترم‌تر و معتبرتر از آن است که با چنین تحلیلی بتوان نتایج و داده‌های آن را نادیده گرفت و درواقع چنین نگاهی، بر تصور تقابل قرآن و علم، مهر تصدیق و تثبیت می‌زند. در نتیجه اگر قرار بر اختیار یک قول افتد، تأویل «سته ایام» به شش زمان و دوران، یگانه قول تعیین یافته و مرجح جلوه می‌کند.

واژگان کلیدی

خلقت، زمین، آسمان، شش روز، هشت روز، نقد.

۱. ۱- دانش‌آموخته دکتری، مدرس مدعو گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
Email: mahin.shahriavar@yahoo.com

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۴/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۱۰

طرح مسأله

در هفت آیه از «قرآن کریم» خداوند می‌فرماید آسمان‌ها و زمین و آنچه را در شش روز آفریده است. و در سوره فصلت آیات ۹ الی ۱۲ می‌فرماید در هشت روز آفریدم. در تفسیر این آیات، دربارهٔ اختلاف عدد و چگونگی آفرینش تدریجی آن‌ها و تنافی آن با قدرت الهی، اختلاف نظر زیادی میان مفسرین رخ داده است

این مقاله، ضمن بیان نظرات مفسرین در آیات متعددی از «قرآن کریم» اشاره شده که خداوند، آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید. در تفسیر این آیات، دربارهٔ مقصود از شش روز و چگونگی آفرینش تدریجی آن‌ها و تنافی آن با قدرت الهی، اختلاف نظر زیادی میان مفسرین رخ داده است. در این مقاله، ضمن یادآوری نظرات مفسرین و شرح سخنان دانشمندان سعی شده چگونگی و مراحل خلقت جهان از زبان قرآن و نهج البلاغه نیز بررسی شود. و به سوالات مبهم پاسخ داده شود.

- مقصود از شش و هشت روز چیست؟

- آیا روزهای معمولی مربوط به زمین - که اکنون به وسیلهٔ آن، سال و ماه را محاسبه

می‌کنیم - مقصود است؟ یا روزهایی غیر از این؟

- چگونه قبل از خلق آسمان‌ها و زمین، روزها اندازه‌گیری شده است؟

- خداوندی که قادر است همهٔ آسمان‌ها و زمین را در یک لحظه بیافریند، چرا برای

آفرینش آن‌ها شش روز وقت گذاشت؟

هدف پژوهش

در این مقاله مراحل گوناگون آفرینش جهان بررسی و شبهاتی که به ظاهر در میان برخی از آیات در این زمینه دیده می‌شد با استفاده از نظرات دانشمندان و مفسران بر طرف شد.

روش پژوهش

این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی و براساس مطالعه و مذاقه روی متون و کتب متعدد و متنوع، مطالب مرتبط با موضوع استخراج و فیش‌برداری شده، سپس به بررسی خلقت جهان و شبهات وارد در این زمینه پرداخته شده است.

بحث و بررسی

۱- آیاتی که مراحل و دوره های خلقت جهان را بیان کرده است

آیاتی که بیانگر آفرینش جهان هستی است می توان به سه دسته تقسیم کرد:

- آیاتی که خلقت آسمان و زمین را در شش روز بیان کرده است :

(إن ربکم الله الذی خلق السموات و الأرض فی ستة ایام.) (اعراف/۵۴؛ یونس /۳؛

هود/۷؛ حدید /۴)

- آیاتی که آفرینش آسمان و زمین و آنچه که بین آنهاست را در شش روز عنوان

کرده است:(الذی خلق السموات و الأرض و ما بینهما فی ستة ایام.) (فرقان /۵۹؛ سجده /۴؛

ق / ۳۸)

- آیاتی که مجموع آفرینش را در هشت روز گفته است :

قُلْ أٰنِکُمْ لَتَکْفُرُوْنَ بِالَّذِی خَلَقَ الْأَرْضَ فِی یَوْمَیْنٍ وَ تَجْعَلُوْنَ لَهُ اٰنْدَادًا ذٰلِکَ رَبُّ

الْعٰلَمِیْنَ (فصلت/۹)

وَ جَعَلَ فِیْهَا رَوَاسِیَ مِنْ فَوْقِهَا وَ بَارَکَ فِیْهَا وَ قَدَّرَ فِیْهَا اَقْوَامَهَا فِی اَرْبَعَةِ اَیَّامٍ سَوَاءٍ

لِلنَّاسِ لِیَلْبِغُوا فِیْهَا (فصلت/۱۰)

ثُمَّ اسْتَوٰی اِلَی السَّمَاءِ وَ هِیَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ لِاَرْضِ اِئْتِیَا طَوْعًا اَوْ کَرْهًا قَالَتَا اٰتٰیْنَا

طٰوِعِیْنَ (فصلت/۱۱)

فَقَضٰهُنَّ سَبْعَ سَمَاوٰتٍ فِی یَوْمَیْنٍ وَ اَوْحٰی فِی کُلِّ سَمَاءٍ اَمْرًا وَ رَزٰتِنَا السَّمَاءَ الدُّنْیَا

بِمَصَابِیْحٍ وَ حِطَّافًا ذٰلِکَ تَقْدِیْرُ الْعَزِیْزِ الْعَلِیْمِ (فصلت/۱۲)

۲- بررسی واژه یوم

قبل از بررسی و تحلیل موضوع خلقت جهان از دیدگاه قرآن کریم بهتر است واژه

یوم مورد مذاقه علمی قرار گیرد که کمک شایانی در بررسی و تحلیل موضوع مقاله

خواهد کرد.

۲-۱- معانی یوم در قرآن

قرآن کریم در آیه ۵ سوره یونس می فرماید: «هُوَ الَّذِی جَعَلَ الشَّمْسَ ضِیَاءً وَ الْقَمَرَ

نُورًا وَ قَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوْا عَدَدَ السُّنِّیْنَ وَ الْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِکَ اِلَّا بِالْحَقِّ یُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ: او کسی است که خورشید را روشنایی، و ماه را نور قرار داد؛ و برای آن (ماه) منزلگاه‌هایی مقدر کرد، تا عدد سال‌ها و حساب را بدانید. به تعبیر دیگر، در این آیه قرآن کریم به صراحت حرکات ماه را مبنایی برای محاسبه روز، ماه و سال عنوان نموده است. به همین جهت معنا ندارد که قبل از پیدایش خورشید، زمین و ماه، «یوم» به معنای بیست و چهار ساعت باشد؛ لذا «یوم» در آیات مورد بحث هرگز به معنی روز معمولی نیست، چرا که قبل از آفرینش زمین و آسمان، اصلاً «یوم» به این معنی وجود نداشته است. (راغب الاصفهانی، ۱۴۱۶ق، ص ۳۹۸)

در قرآن کریم نیز صدها بار کلمه «یوم» و «ایام» به کار رفته و در بسیاری از موارد به معنی شبانه روز معمولی نیست. به عنوان مثال آیه ۴۷ سوره حج (روز هزار ساله) و آیه ۴ سوره معارج (روز پنجاه هزار ساله) که ناقد قرآن به آنها اشاره نموده‌است؛ یا در آیه ۱۴۰ سوره آل عمران می‌فرماید: «إِنَّ يَمَسُّكُمْ فَوْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَوْحٌ مِثْلُهُ وَ تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ يَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ: این روزگار را به اختلاف احوال میان مردم می‌گردانیم، تا مقام اهل ایمان به امتحان معلوم شود. همچنین در آیه ۳۶ سوره توبه می‌فرماید: «يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ: روزی که آسمان‌ها و زمین را آفرید.» (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۷ ص ۴۰۱)

به طور مشخص، واژه «یوم» در هر یک از این آیات به معنای غیر از شبانه روز معمولی بوده و نیز برای بیان موضوعی جداگانه به کار رفته است. واقعاً مغرضانه است که با این وجود، «یوم» را به معنای روز معمولی به حساب آورد و یا با ربط دادن آیات متفاوت به هم (مثل ربط دادن آیه مربوط به مدت زمان قیامت، به مدت زمان روزهای خلقت) برای آن مدت زمان تعیین نمود؛ در حالی که در هر یک از این چهار آیه، «یوم» مدت زمانی متفاوت دارد. چنانچه (از مفسرین شیعه در قرن ۱۱ هجری) ذیل آیه ۵۴ سوره اعراف، می‌گویند: «إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ وَ النُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهٖ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ: شش روز یعنی شش وقت و دوران» (طبرسی،

(۱۴۱۵ ق.، ص ۱۵۴)

۲-۲- معانی یوم در احادیث

در روایات و سخنان پیشوایان دینی نیز، کلمه «یوم» به معنی دوران، بسیار به کار رفته است.

امیرمؤمنان علی (ع) در حکمت ۳۹۶ نهج البلاغه میفرماید: «الدَّهْرُ يَوْمَانِ يَوْمٌ لَكَ وَ يَوْمٌ عَلَيْكَ: روزگار دو روز است، روزی به سود تو است و روزی به زیان تو.» (ابن ابی الحدید، ۱۴۲۸، ص ۱۷۷)

۳- بررسی و تحلیل خلقت جهان از دیدگاه آیات قرآن در شش روز

با توجه به ۷ آیه قرآن، آسمان و زمین در شش دوره خلق شده است که منظور از آفریدن آنها، جمع کردن اجزاء و سپس جدا ساختنش از مواد دیگری، متشابه با هم و متراکم در هم است و به حکم این آیات خلقت آسمانها در دو روز و خلقت زمین نیز در دو روز - به آن معنایی که برای روز کردیم - صورت گرفته و در نتیجه از شش روز، دو روز باقیمانده که در آن تقدیر ارزاق و یا به عبارتی، به حرکت در آوردن زمین به دور خورشید است، به نحوی که در اثر دور و نزدیک شدنش از خورشید و نیز در اثر میل به سوی شمال و جنوب، چهارقسم هوا در زمین پیدا شد: هوای بهاری، تابستانی، پاییزی و زمستانی و در نتیجه زمین آماده گردید برای اینکه ارزاق روزی خواران از آن بروید. (جوادی آملی، ۱۳۸۱ ش.، ص ۱۱۲)

در سوره فصلت خلقت آسمان و زمین را اینگونه بیان می کند: (خلق الأرض فی یومین)

در تفسیر این آیه گفته شده است: «خدا زمین را در دو روز (دو دوره) به گونه‌ای خلقت فرموده که مناسب برای سکونت و زندگی انسان و حیوانات دیگر باشد و فاصله بین زمین و خورشید طوری است که حرارت زمین به میزان معتدلی است نه بسیار سرد است که سبب انجماد همه موجودات شود و نه بسیار گرم که سکونت در آن غیر قابل تحمل باشد. زمین را هوا فرا گرفت که انسان، حیوانات و نباتات بتوانند تنفس کنند. گردش زمین به دور خود و خورشید به سرعتی است که شب و روز متعادل و فصول مختلفی به وجود

آمده که فقدان هر کدام کافی است که قسمتی از زندگی مختل شود. (طیب، ۱۳۷۸ ش.، تهران، ج ۱، ص ۴۵۰)

- (جعل فیها رواسی من فوقها و بارک فیها و قدر فیها اقواتها فی اربعه ایام سواء للساتلین).

بعد از تذکر به اینکه زمین را در مدت دو روز از عدم بوجود آورده در مقام تنظیم آفرینش آن برآمده که در بالای زمین کوه‌های برافراشته و در آنها از انواع و اقسام گیاهان، معادن و غیر آن برکت داده و روزی خلق را در آن اندازه‌گیری نموده است، اینها همه در چهار روز بوده است. (بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱ ش.، ج ۱۱، ص ۳۱۵)

و این روزی به اندازه نیاز نیازمندان و تقاضا کنندگان است. منظور از ساتلین در اینجا ممکن است انسان‌ها بوده باشند، یا اعم از انسانها، حیوانات و گیاهان. مطابق این تفسیر نه تنها نیاز انسانها بلکه نیاز حیوانات و گیاهان را از آغاز در زمین پیش بینی کرده، و آنچه برای ادامه حیات آنها لازم بوده، آفریده است. (رافعی، ۱۴۲۱ ق.، ص ۱۲۳)

در آینه منظور از (بارک فیها) آن است که خدا در زمین خیر بسیاری قرار داد که موجودات زنده روی زمین از نبات، حیوان و انسان در زندگی خود انواع بهره‌ها را در آن خیرات می‌برند. (طباطبایی، ۱۳۶۲ ق.، ص ۱۲۹)

با توجه به این دو آیه، آفرینش مراحل تکاملی دارد:

۱. خلق شدن (خلق الارض)

۲. استقرار و تثبیت (جعل فیها رواسی)

۳. تزریق منافع در زمین (بارک فیها)

۴. تامین نیازهای همگان (سواء للساتلین) (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۱۰، ص ۳۱۸)

قرآن کریم بعد از پایان سخنان مربوط به آفرینش زمین و مراحل تکاملی آن، به بحث از آفرینش آسمانها پرداخته، می‌فرماید:

(ثم استوی الی السماء و هی دخان): سپس اراده آفرینش آسمان نمود در حالی که به

صورت دود بودند. (کلینی، ۱۳۶۷ ش.، ص ۲۷۴)

برای روشن تر شدن آیه، ابتدا به معنای استوا می‌پردازیم. استوا در اصل به معنای

اعتدال یا مساوات دو چیز با یکدیگر است و هنگامی که این ماده با حرف «علی» متعدی شود به معنای استیلا و سلطه بر چیزی است، مانند: «الرحمن علی العرش استوی: خدا بر عرش استیلاء دارد». طه / ۵

و هنگامی که با «الی» متعدی شود به معنای قصد یا رسیدن به چیزی است؛ مانند آیه مورد بحث که می فرماید: (ثم استوی الی السماء). (ابن الملکن، ۱۴۰۶ ق.، ص ۲۰۹) پس خدا به امر آسمان پرداخت و به گفته عبدالحسین طیب، خدا عالم بالا را از این کرات جویه خورشید و ماه و ستاره منظم فرمود و هر کدام را در جای خود قرار داد. (بحرانی، ۱۴۱۷ ق.، ص ۱۶۸)

در حالی که آسمان دود بود یعنی بخارات زمین بود که به بالا متصاعد گردیده و مثال دود می نمود. (البانی، ۱۴۱۲ ق.، ص ۲۱۱)

آیت الله مکارم شیرازی در مورد کلمه «ثم» که ظاهراً خلقت آسمانها را بعد از خلقت زمین و متعلقاتش آورده می گویند:

- تعبیر «ثم» معمولاً برای تأخیر در زمان می آید ولی گاه به معنی تأخیر در بیان می باشد. اگر به معنی اول باشد مفهومی این است که آفرینش آسمانها بعد از خلقت زمین و آفرینش کوهها و معادن و مواد غذایی صورت گرفته است ولی اگر به معنای دوم باشد هیچ مانعی ندارد که آفرینش آسمانها قبلاً صورت گرفته و زمین بعد از آن، ولی به هنگام بیان کردن، نخست از زمین و ارزاق و منابع آن، که مورد توجه و نیاز انسانهاست، شروع کرده و سپس به شرح آفرینش آسمانها پرداخته است. معنای دوم گذشته از این که با اکتشافات علمی هماهنگ تر است با آیات دیگر قرآن نیز موافقت دارد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش.، ص ۱۵۶)

ایشان سپس به عنوان شاهد آیات ۲۷-۳۳ سوره نازعات «أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ السَّمَاءُ بُنَاهَا (نازعات/ ۲۷) رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا (نازعات/ ۲۸) وَ أَعْطَشَ لَيْلَهَا وَ أَخْرَجَ ضُحَاهَا (نازعات/ ۲۹) وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا (نازعات/ ۳۰) أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَ مَرْعَاهَا (نازعات/ ۳۱) وَ الْجِبَالَ أَرْسَاهَا (نازعات/ ۳۲) مَتَاعاً لَكُمْ وَ لِأَنْعَامِكُمْ (نازعات/ ۳۳)» را ذکر می کنند که روشن می سازد مسایل مربوط به زمین بعد از آفرینش آسمانها بوده است.

(مکارم شیرازی، همان، ص ۲۲۷)

- ففضاهن سبع سموات فی یومین و اوحی فی کل سماء امرها): سپس هفت آسمان را در دو روز برپا ساخت و در هر آسمان آنچه را می‌خواست فرمان داد.

این آیه اشاره به وجود دو دوران در آفرینش آسمانهاست که هر دورانی از آن میلیونها یا میلیاردها سال به طول انجامیده و هر دوران به نوبه خود به ادوار دیگر تقسیم می‌شود. این دو دوره ممکن است دوران تبدیل گازهای فشرده به مایع و مواد مذاب، و دوران تبدیل مواد مذاب به جامد بوده باشد. (مصطفوی، ۱۳۸۳ ش، ص ۲۹۸)

آسمان دارای طبقات متعددی است که عدد هفت برای آنها در قرآن بکار رفته است. درباره این رقم دو نظریه گفته شده است:

۱- عدد تکثیر باشد یعنی آسمان‌های فراوان و کرات بی شماری آفریدیم.

۲- ممکن است دال بر تعداد باشد؛ یعنی خدا هفت آسمان را در دو روز خلق کرد، و همه ستاره‌ها و سیارات طبق جمله بعد در این آیه، جزء آسمان اول هستند، که البته تفسیر دوم صحیح‌تر است. (معرفت، ۱۳۷۹ ش، ص ۴۰۶)

علماء دوران‌های شش‌گانه خلقت اینگونه تشریح شده است:

۱- روزی که همه جهان بصورت توده گازی شکل بود که با گردش به دور خود از هم جدا گردید و کرات را تشکیل داد.

۲- این کرات تدریجا بصورت توده مذاب و نورانی، و یا سرد و قابل سکونت در آمدند.

۳- روز دیگر منظومه شمسی تشکیل یافت و زمین از خورشید جدا شد.

۴- روز دیگر زمین سرد و آماده حیات گردید.

۵- سپس گیاهان و درختان در زمین آشکار شدند.

۶- سرانجام انسان‌ها و حیوانات در روی زمین ظاهر گشتند. (مصطفوی، ۱۳۶۸ ش، ص ۱۰۳)

۴- بررسی انتقادی شبهات آیات مربوط به خلقت جهان در ۶ یا ۸ روز

در ابتدای مقاله مطرح شد که: هفت مورد، قرآن می فرماید خلقت آفرینش در شش روز بوده است (اعراف / ۵۴، یونس / ۳، هود / ۷ و حدید / ۴) (فرقان / ۵۹، سجده / ۴ و ق / ۳۸). در حالی که در آیات (۹-۱۲) سوره فصلت خداوند می فرماید: زمین را در ۸ روز آفرید. در ظاهر آیات شبه ای ایجاد شده است. قبل از بررسی موضوع، باید به این نکته توجه شود که قرآن کریم هر لفظ را به دقیقترین شکل ممکن به کار برده است؛ لذا باید در ترجمه این الفاظ دقت کافی به عمل آید. بین آیات ۹-۱۲ سوره فصلت و آیاتی که خلقت آسمان ها و زمین را در شش روز عنوان میکنند، تفاوت آشکاری وجود دارد؛ زیرا در آیات دیگر برای بیان مدت زمان آفرینش مجموع آسمان ها و زمین از لفظ «خلق» استفاده شده است؛ مثل آیه ۵۴ سوره اعراف که می فرماید: « خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ » اما در آیات ۹-۱۲ سوره فصلت، فعل «خَلَقَ»، فقط برای مدت زمان خلقت زمین به کار برده شده است. برای کوه ها، از فعل «جَعَلَ» و برای اقوات، از فعل «قَدَّرَ» و برای آسمان ها که به صورت هفت آسمان درآمدند از فعل «فَقَضَاهُنَّ» استفاده شده است؛ یعنی: «خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ..... وَجَعَلَ فِيهَا رِوَاسِي..... وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا..... فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ.....» فعل «خَلَقَ» بر اصل وجود و خلقت چیزی و فعل «جَعَلَ» بر کیفیاتی دلالت میکند که به دنبال آن، وجود پیدا می کند (واعظ، ۱۳۹۲ ش.، ص ۲۰۹)، (بخاری، ۲۰۰۹ م.، ص ۱۹۸)

همچنین معنی «قَدَّرَ» از ماده «قدر» به معنای اندازه چیزی و نهایت آن (ابن فارس، ۱۳۹۹ ش.، ص ۲۳۱)

و معنی «قَضَى» عبارت است از حکم، فصل، اتمام و امضای یک امر (بی آزار شیرازی، ۱۳۸۱ ش.، ص ۲۰۰)

در نتیجه نمی توان آیات ۹-۱۲ سوره فصلت را با آیاتی که خلقت جهان را در شش روز عنوان نموده اند، به یکدیگر ربط داد. (سوادکوهی، ۱۳۸۶ ش.، ص ۳۰۳)

چرا که همانطور که گفته شد، در آیات ۹-۱۲ سوره فصلت فعل «خَلَقَ»، فقط برای مدت زمان خلقت زمین به کار برده شده، نه مجموع آفرینش زمین و آسمان. (ثقفی،

(۲۰۰۴ م.، ص ۱۹۹)

البته باید گفت از دیر زمان تاکنون، بسیاری از مفسرین به این نکته توجه ننموده و در تفسیر آیه ۱۰ فصلت گفته اند: منظور از ۴ روز، ۴ روز به اضافه دو روز آیه ۹ است (ابن قیم الجوزی، ۱۳۹۰ ش.، ص ۳۴۱)

قُلْ أَإِنِّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَ تَجْعَلُونَ لَهُ أَندَاداً ذَلِكُمْ رَبُّ
الْعَالَمِينَ (فصلت/۹)

وَ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيًّ مِّنْ فَوْقِهَا وَ بَارَكْ فِيهَا وَ قَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً
لِّلسَّائِلِينَ (فصلت/۱۰)

علما در پاسخ به این شبهه گفته اند که منظور از تقدیر اقوات در ۴ روز، مجموع آن با دو روز اول است. مثل گفتار کسی که می گوید از بصره تا بغداد را در ۱۰ روز طی نمودم و تا کوفه را در ۱۵ روز که منظور آن کل زمان مسافرتش می باشد» (جرجانی، ۱۴۰۹ ق.، ص ۸۸)

قریب به همین مفهوم را طبرسی در مجمع البیان، علامه طباطبایی در المیزان و آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه ذکر کرده اند. (قدردان، ۱۳۸۴ ش.، ص ۹۴)

در واقع ناقد قرآن نظر مفسرین را نقد کرده نه آیات قرآن کریم.

از طرف دیگر، در هفت آیه ای (آیات سوره های (اعراف/ ۵۴)، (یونس/ ۳)، (هود/ ۷)، (فرقان/ ۵۹)، (سجده/ ۴)، (ق/ ۳۸)، (حدید/ ۴).) که مدت خلقت را در شش روز بیان فرموده، سخنی از هفت آسمان نیست، بلکه از لفظ «السموات» بدون قید استفاده شده و لذا منظور از آن در این آیات، همه کرات و اجرام آسمانی و فضای بین آنها (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا) می باشد. به عبارت دیگر، در آیاتی که خلقت آسمان ها و زمین را در شش روز عنوان نموده، مدت خلقت کل جهان مادی مد نظر بوده و در واقع این ایام مربوط به ادوار کیهانشناسی است. ولی در آیات ۱۲-۹ سوره فصلت، بحث از خلقت زمین و شکل گیری عوارض طبیعی بر روی آن بوده، لذا ایام ذکر شده مبین ادوار زمین شناسی است. درحقیقت با توجه به مضمون این دو دسته آیات یعنی آیات ۱۲-۹ سوره فصلت و آیاتی که خلقت جهان را ۶ روز معرفی نموده‌اند، و

آنچه گفته شد، هیچ ربطی بین آنها وجود ندارند. (عسقلانی، ۱۳۹۰ ش.، ص ۳۰۶)

۴-۱- نتایج حاصله از بررسی و نقد آراء و شبهات

زمین در دو روز (دوران) خلق شده، اما در این آیات درباره مدت زمان خلق آسمان ها اشاره ای نشده است. (حاکم نیشابوری، ۱۴۲۲ ق.، ص ۱۶۹)

در کره زمین، بروز کیفیات (مثل پدید آمدن کوه ها) و تقدیر اقوات در چهار دوران رخ داده است. البته برخی مفسرین گفته اند: ممکن است این چهار روز، مربوط به تقدیر اقوات بوده و ربطی به جعل کوه ها نداشته و منظور از آن، چهار فصل سال باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۷: ۵۵۲). یعنی « وَ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَ بَارَكَ فِيهَا وَ قَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ... (فصلت/۱۰)» اقوات (چیزهایی که موجب قوت گردند) را در چهار فصل مقدر فرمود. (رازی، ۱۴۰۱ ق.، ص ۴۰۳)

آسمان ها بعد از خلقت زمین و در پایان دو دوره، به صورت هفت تایی درآمده که خاصیت هریک با دیگری متفاوت است. عبارت «.....أَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَّمَاءٍ أَمْرًا..... (فصلت/۱۲): در هر آسمانی کار مخصوص به آن را وحی کرد»، در آیه ۱۲ سوره فصلت ناظر به این موضوع است. در حقیقت می توان گفت «به صورت هفت آسمان در آمدن آسمان ها»، دو دوران به طول انجامید، نه خلقت آن؛ چرا که قرآن کریم در آیه ۱۱ سوره فصلت (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَ هِيَ دُخَانٌ: سپس به آسمان پرداخت و آن دود بود)، میفرماید خداوند پس از خلقت زمین، به آسمان پرداخت که شیه دود بود و سپس آنها را به صورت هفت آسمان درآورد. یعنی قبل از به صورت هفت آسمان در آمدن آسمان ها، آسمانی وجود داشته که شیه دود بود هاست. (طباطبایی، ۱۴۱۷ ق.، ص ۱۹۴)

۵- بررسی خلقت زمین از دیدگاه علم

باید این نکته را خاطر نشان نمود که مقصود تطبیق قطعی یافته های علمی با آیات قرآن کریم نیست. بلکه هدف آن است که اثبات شود از نظر علمی، نه تنها دلیلی بر اشتباه بودن آیات مورد بحث وجود ندارد، بلکه شواهد علمی در مقام تأیید این آیات قرار گرفته اند. (تاسلامان، ۱۳۹۹ ش.، ص ۲۰۹)

کره زمین از گازهای داغ و ذرات غباری که پس از تشکیل خورشید در اطراف این ستاره به جامانده بود، به وجود آمد. پس از گذشت میلیون‌ها سال کره زمین که مملو از مواد مذاب بود، به تدریج سرد شده و شکل واقعی خود را به دست آورد که ابتدا مذاب و سپس سطح آن سرد شده و به صورت جامد درآمد (واعظ، ۱۳۹۲: ۲۱۳). به عبارت دیگر، کره زمین ابتدا گاز بوده که در مرحله اول به صورت مذاب (مایع) و در مرحله دوم به صورت جامد درآمده است. (نیل دگراس، ۱۳۹۳، ص ۲۴۰)

عمر زمین را به دوران‌های مختلفی تقسیم می‌کنند که مبنای این تقسیم‌بندی، ظهور یا انقراض و یا سایر اتفاقات مهم دیگری نظیر کوه‌زایی و... می‌باشد. براساس این مبنا، چهار دوران کلی برای زمین در نظر گرفته می‌شود که عبارتند از: پرک امبرین (Precambrian)، پالئوزویک (Paleozoic)، مزوزویک (Mesozoic)، سنوزویک (Cenozoic) (Urie, 2006: 69).

(شهریور، مهین، ۱۳۹۶، ش.، ص ۳۸)

بعد از به وجود آمدن زمین، ماگماهای درون آن، چنان قوی بودند که مرتباً سطح ضعیف و خشکیده زمین را باز کرده و مواد مذاب خود را بیرون ریختند. خروج مواد مذاب موجب شد مقدار زیادی از گازها که در درون زمین محبوس بودند به سطح زمین آمده و از طریق سطح به طرف ارتفاعات بالا صعود نمایند. از طرفی سطح این سیاره در مراحل اولیه مورد هجوم میلیون‌ها شهاب سنگ قرار گرفت و برخی از این سیارک‌ها و ستاره‌های دنباله دار حاوی مقدار عظیمی یخ بودند. در اثر خروج گازهای درون زمین و بخار آبی که از برخورد شهاب سنگ‌ها با سطح زمین حاصل شده بود، جو زمین یا اتمسفر اولیه شکل گرفت (قشیری نیشابوری، ۱۴۲۶ ق، ص ۲۶۶)

لذا جوی که امروز سیاره ما دارد، به طور کلی با جو اولیه زمین متفاوت است. در واقع زمانی که زمین برای نخستین بار و در حدود 4/4 میلیارد سال پیش رو به سردی گذاشت، در اثر خروج گازهای درون زمین، بخار آب، مونوکسید کربن، دی‌اکسید کربن و آمونیاک (دخان به معنای گازهای شبیه دود) به جو تزریق شد که غلظتشان یک

صد برابر جو امروز زمین بود. (شاه‌رکنی، ۱۳۹۰ ش، ص ۲۸۸)

به تدریج دی‌اکسید کربن توسط باکتری‌ها به اکسیژن تبدیل شد. اکسیژن با آمونیاک واکنش شیمیایی داده و سبب آزادسازی نیتروژن گردید. عمل فتوسنتز گیاهان نیز سطح اکسیژن را به میزان چشمگیری افزایش داد؛ در حالی که سطح دی‌اکسید کربن کاهش می‌یافت (Gregory, 2009: 88)

همچنین انرژی پرتوهای فرابنفش، مولکول‌های آب را شکستند و آن را به هیدروژن و اکسیژن تبدیل کردند که هیدروژن (به دلیل سبکی) از جو خارج شده و اکسیژن در جو باقی ماند. لذا جو اکسیژن دار بر روی زمین پدید آمد و در حقیقت جو زمین زمانی شروع به تکامل کرد که دارای اکسیژن شد. ۴۰۰ میلیون سال قبل غلظت اکسیژن، به ده درصد مقدار فعلی و حدود ۲۰۰ میلیون سال قبل به مقدار فعلی رسید (Sumich & Morrissey, 2004:5).

اکسیژن موجب پیدایش لایه اوزون گردیده و در نتیجه جو فعلی زمین در حدود ۴۰۰ میلیون سال پیش تشکی و در پایان دو دوره به صورت فعلی و لایه لایه درآمد (coursehero.com; (Itteilag, 2012: 29 & Addams, 2017).

لذا جو فعلی زمین را جو سوم آن می‌خوانند (Cobb, B. Allan, 2009: 22).

بدین صورت که در مرحله اول هلیوم و هیدروژن به دلیل سبک بودن از جو زمین گریخت و در مرحله دوم با پیدایش جو اکسیژن دار، اتمسفر زمین تکامل پیدا کرده و به صورت فعلی و لایه لایه درآمد. این لایه‌ها عبارتند از: تروپوسفر^۱، استراتوسفر^۲، مزوسفر^۳، ترموسفر^۴، یونوسفر^۱، اگزوسفر^۲ که مجموعاً لایه پایینی جو که ارتفاع آن در قطب‌ها در حدود ۸ کیلومتر و در استوا در حدود ۱۸ کیلومتر است. بسیاری از ابرها در این لایه قرار داشته و با افزایش ارتفاع، دما و فشار هوا در آن کاهش می‌یابد (PUBLISHING & Sadili, 2003, 398).

لایه دوم جو که ضخامت متوسط آن حدود ۲۳ کیلومتر است. (Marine &, 2006, 278)

در ۳ کیلومتر اول استراتوسفر، دمای هوا ثابت است، اما در قسمت‌های بالاتر با

افزایش ارتفاع، دمای هوا نیز افزایش می‌یابد. (Addams, 2017, 643)
لایه ازن در این لایه قرار گرفته است (حاجی حیدری، ۱۳۹۳، ش. ص ۱۳۶)
تا ارتفاع حدود ۸۰ تا ۵۸ کیلومتری از سطح زمین قرار گرفته و در آن با افزایش ارتفاع، دمای هوا کم می‌شود. روزانه حدود ۵۰ تن شهاب سنگ در مزوسفر تبخیر می‌شوند (Cain, 2015, 609)

تا ارتفاع حدود ۶۰۰ تا ۴۶۰ کیلومتری از سطح زمین قرار گرفته و در آن با افزایش ارتفاع، دما نیز افزایش پیدا می‌کند. این دما ممکن است به ۱۵۰۰ کلوین برسد که منشاء اصلی آن یونیزه شدن مولکول‌های اکسیژن و نیتروژن، در اثر برخورد با پرتو فرابنفش خورشید است. (Atkinson, 2015, 412)

بخش عمده‌ای از پرتو ایکس و فرابنفش در این لایه جذب می‌شوند با فضای کیهانی بعد از خود، هفت آسمان مطبق را تشکیل می‌دهند که خصوصیت هر کدام از آنها با دیگری متفاوت است. (گلیسر، ۱۳۹۳، ش. ص ۱۱۰)

۶- چرا جهان هستی در یک لحظه آفریده نشد؟

سؤالی که در اینجا مطرح است آن است که با این که خدا می‌تواند با یک اراده و در یک لحظه آسمانها و زمین و آنچه را که میان آنهاست را خلق کند، و بارها با این جمله (کن فیکون) از این قدرت سخن به میان آورده است، چرا آفرینش جهان را در چند مرحله و دوره قرار داده است؟

طبق دیدگاه مفسرین، سه پاسخ به این سؤال می‌توان داد..

- اگر آفرینش در یک لحظه می‌بود، کمتر می‌توانست از عظمت و قدرت و علم آفریدگار حکایت کند، اما هنگامی که در مراحل مختلف، طبق برنامه‌های منظم و حساب شده، انجام گیرد، دلیل روشن‌تری برای شناسایی آفریدگار خواهد بود. و به تعداد مراحل که پیموده است، نشانه‌های تازه‌ای از عظمت آفریدگار بدست می‌آید. (سرمد، زهره ۱۳۹۳، ش. ص ۳۹۵)

- حکمت خلقت جهان در شش روز برای این است که به بندگان بگوید در همه امور تأمل و تأنی داشته باشند حتی اگر بتوانند آنها را در یک لحظه انجام دهند. (مجدی،

۱۳۹۱ ش.، ص ۱۹۵)

–نظام آفرینش به تدریج بوجود آمد چون مادیات باید مسبوق به ماده و مدت باشند. (عسقلانی، ۱۳۲۶ ش.، ص ۲۱۴)

نتیجه گیری

از مجموع بحث می توان به این نتیجه رسید که، آیاتی که خلقت آسمان ها و زمین را در شش روز عنوان نموده، منظور مدت خلقت کل جهان مادی و این ایام مربوط به ادوار کیهان شناسی است. ولی در آیات 12-9 سوره فصلت، بحث از خلقت زمین و شکل گیری عوارض طبیعی بر روی آن بوده و ایام ذکر شده مبین ادوار زمین شناسی است. لذا این دو دسته آیات هیچ ربطی با یکدیگر ندارند. به علاوه شواهد و یافته های علمی در مقام تأیید این آیات قرار گرفته اند.

با توجه به آیات خلقت آسمان و زمین در شش روز، یک نظریه می تواند این باشد که مراد از روز همان دوره است. چون اگر روز (یوم) را به معنای طلوع تا غروب خورشید بگیریم، با یافته های علمی دانشمندان مبنی بر آفرینش جهان در میلیاردها سال تناقض ایجاد می شود و از طرفی در زمان آفرینش، حرکت وضعی (گردش زمین به دور خودش) مطرح نبوده زیرا هنوز زمین و خورشید خلق نشده بود. بنابراین یوم به معنای دوره می باشد. خواه این دوران کوتاه باشد، و یا طولانی هر چند میلیونها سال به طول انجامد.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه
۳. ابن أبي الحديد، عبد الحميد بن هبة الله. (۱۴۲۸ق.)، شرح نهج البلاغه، بغداد، دار الكتاب العربي.
۴. ابن الملقن، عمر بن علي. (۱۴۰۶ق.)، تحفة المحتاج إلى أدلة المنهاج، مکه مکرمه، دار حراء.
۵. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق.)، معجم مقاييس اللغة، قم: مكتب الاعلام الاسلامي.
۶. ابن فارس، احمد بن فارس. (۱۳۹۹ ش.)، معجم مقاييس اللغة، قاهر، دار الفكر.
۷. ابن قيم الجوزي، أبو عبد الله. (۱۳۹۰ ش.)، المنار المنيف في الصحيح والضعيف، حلب، مكتب المطبوعات الإسلامية.
۸. ابن منظور، محمد بن مكرم. (۱۴۱۴ق.)، لسان العرب، بيروت، دار صادر.
۹. ابن منظور، محمد بن مكرم، (۱۴۱۶ق.)، لسان العرب، بيروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ ۵، جلد ۱.
۱۰. بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین (۱۳۶۱ ش.)، مخزن العرفان در تفسیر قرآن، تهران، نهضت زنان مسلمان، جلد ۱۱
۱۱. البانی، محمد ناصر الدین. (۱۴۱۲ق.)، سلسلة الأحاديث الضعيفة و الموضوعة و أثرها السیئ فی الأمة، الرياض، دارالمعارف.
۱۲. بحرانی، هاشم بن سلیمان توبلی. (۱۴۱۷ق.)، البرهان فی تفسیر القرآن، قم، دار التفسیر.
۱۳. بخاری، محمد بن إسماعیل. (۲۰۰۹م.)، التاريخ الكبير، بيروت، دائرة المعارف العثمانية.
۱۴. بی آزار شیرازی، عبد الکریم (۱۳۸۱ ش.)، قرآن و علوم طبیعی، تهران، الهدی.
۱۵. تاسلامان، جانر (۱۳۹۹ ش.)، بیگ بنگ، فلسفه و خدا، رامین، کریمی، تهران، سایلاو، چاپ ۲
۱۶. ثقفی، ابوالفرج مسعود بن الحسن. (۲۰۰۴م.)، فوائد أبي الفرج الثقفی، بيروت، مخطوط نُشر فی برنامج جوامع الكلم المجانی التابع لموقع الشبكة الإسلامية.
۱۷. جرجانی، أبو احمد بن عدی. (۱۴۰۹ق.)، الكامل فی ضعفاء الرجال، قاهره، دار الفكر.

۱۸. حاجی حیدری، ابوالحسن، (۱۳۹۳ ش.)، پیدایش جهان هستی و حیات بر کره زمین، تهران، مازیار.
۱۹. حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله. (۱۴۲۲ ق.)، المستدرک علی الصحیحین، بیروت، دار الکتب العلمیه.
۲۰. رازی، فخرالدین محمد بن عمر. (۱۴۰۱ ق.)، تفسیر الرازی مفاتیح الغیب او التفسیر الکبیر، قاهره،
۲۱. راغب الاصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۶ ق.)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالکتاب العربی، چاپ ۵.
۲۲. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۹۳ ش.)، روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، آگه.
۲۳. سوادکوهی، علی اصغر (۱۳۸۶ ش.)، از اسطوره های آفرینش تا انفجار بزرگ، تهران، نسل نو اندیش
۲۴. شاه رکنی، لقمان (۱۳۹۰ ش.)، فیزیک و جهان هستی تا قیامت، دزفول، اهورا قلم.
۲۵. شهریور، مهین (۱۳۹۶ ش.)، قرآن پیشگام علم نجوم، تبریز، اختر.
۲۶. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷ ق.)، المیزان فی تفسیر القرآن. قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۲۷. طبرسی، فضل بن الحسن. (۱۴۱۵ ق.)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت، منشورات مؤسسه علمی للمطبوعات
۲۸. طیب، سید عبدالحسین (۱۳۷۸ ش.)، اطیب البیان فی تفسیر قرآن، تهران اسلام، چاپ دوم، جلد ۱.
۲۹. عسقلانی، ابن حجر. (۱۳۹۰ ش.)، لسان المیزان. بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات .
۳۰. عسقلانی، أحمد بن علی. (۱۳۲۶ ش.)، تهذیب التهذیب. هند، مطبعة دائرة المعارف النظامیه.
۳۱. قدردان، محمد حسن (۱۳۸۴ ش.)، راز خلقت و بقا، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی .
۳۲. قرائتی، محسن (۱۳۸۳ ش.)، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، چاپ ۱۱، جلد ۱۰.
۳۳. قشیری نیشابوری، مسلم ابن حجاج. (۱۴۲۶ ق.)، صحیح مسلم. الرياض، دارا الطیبیه.

۳۴. کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب. (۱۳۶۷ ش.)، اصول کافی. تهران، دار الکتب الاسلامیه.
۳۵. گلیسر، مارسلو، (۱۳۹۳ ش.)، رقص جهان، بازیاری شورایی، علی، تهران، سبزان.
۳۶. مجدی، صمد، (۱۳۹۱ ش.)، خلقت جهان و تکاملی نوین از نظر قرآن و علم شیراز نوید
۳۷. مصطفوی، حسن. (۱۳۶۸ ش.)، التحقیق فی کلمات القرآن. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۸. مصطفوی، مصطفی (۱۳۸۳ ش.)، خلقت جهان هستی از دیدگاه قرآن و روایات، تهران، مرسل.
۳۹. معرفت، محمد هادی. (۱۳۷۹ ش.)، تفسیر و مفسران. قم، موسسه فرهنگی تمهید.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴ ش.)، تفسیر نمونه. تهران، دار الکتب الاسلامیه.
۴۱. نیل دگراس، تایسن، (۱۳۹۳ ش.)، پیدایش جهان هستی و حیات بر کره زمین، آریایی، جمیل، تهران، مازیار.
۴۲. واعظ، سامعه. (۱۳۹۲ ش.)، کره زمین چگونه شکل گرفت، تهران، آگه.
43. Addams, jane, (2017), water vapor nitrogen Large concentration of gases in the atmosphere, coursehero.com.
44. Atkinson, Nancy, (2015), Thinking About Time Before the Big Bang, <http://bigbangpage.com> p=609.
45. Cain, Fraser, (2015), Earth's Early Atmosphere, <http://www.universetoday.com>.
46. Cobb, B. Allan, (2009), Earth Chemistry, Infobase publishing, ISBN: 978-0-7910-9677-2.
47. Gregory, Kenneth & simmons, Lan & brazel, Anthony & Day, john, (2009), Environmental Sciences: A Student's Companion, SAGE publications India.
48. Itteilag, E. Richard, (2012), Holy Capitalism: Origins, Workings and Energy Catalyst, Author House, ISBN 978-1-4772-1737-5.
49. PUBLISHING CO, INC.34. Jarumayan, A. Germana & Sadili, V. Milagros, (2003), The Changing Earth, KATHA
50. Sumich, L. James & Morrissey, John Francis, (2004), Introduction to the Biology of.
51. Marine Life, jones & Bartlett publishers, Inc. Urie, Patricia, (2006), Earth's Crust, published in the united states, Mark press.